

FIGYELŐ

Folyóiratunk májusi száma vezető helyen közölt egy dokumentumot, amely a Jugoszláviában élő magyarság művelődéstörténetében új korszak kezdetét jelentheti, de nemcsak ilyen szűk körben, hanem a jugoszláv, valamint az egyetemes magyar kultúrában is fontos tényező lehet, s mindennél jelentősebb szerepet játszhat a két ország kulturális kapcsolatainak ápolásában, szorosabbá tételében. A Hungarológiai Intézet megalakításáról szóló javaslatot egy bizottság állította össze, s terjesztette az illetékesek elé. Most azoké a szó. Addig pedig jegyezzük meg a következőket:

A jövőndő intézet munkaterületén rengeteg a pótolni-, elvégeznivaló, halaszthatatlan feladatok várnak rá. Minden év, mindennap késés felmérhetetlen károkat okozhat: az idő múlik, az anyag elporlad, az ember felejt, s szerény értékeinket mégiscsak meg kellene őriznünk a jövő nemzedékeknek.

Az intézet tevékenysége azonban nem állhat csupán abból, hogy a múltba tekint. A jelennek is vannak feladatai. S ebben látom a Hungarológiai Intézet nagy lehetőségét: a jelennel is törődni, a jelent beleszőni munkájába, belenőni népünk nyelvébe, kultúrájába, életébe. Ezt ugyan nem fektették le, nem mondták ki határozottan az indítvány megszövegezői, de azt hiszem, azok, akik az intézetben, ha megalakul, dolgoznak majd, napról napra érezni fogják a munka időszzerűsítésének parancsoló szükségességét. Tulajdonképpen ez lesz az igazi értelme az intézet létének és munkájának.

*

A magyarországi ünnepi könyvhét, melyen először vett részt a Forum Könyvkiadó, a jugoszláviai magyar könyvkiadás jelentős dátuma lett. Talán nem is az a fontos, nem azt kell hangsúlyozni, hogy „először vett részt” — ment nem is ez volt a legfontosabb, nem ez volt a döntő, hanem az az érdeklődés, melyet a budapesti olvasóközönség tanúsított íróink és műveik iránt. Azt látni kellett, hogyan vették körül az olvasók a Forum sátrát a Váci utcában, mely ezúttal nemcsak a fényűző boltok utcája és a vasárnap délelőtti korzó színhelye volt, hanem könyvtaca, könyvsátrak sora, ahol a magyar irodalom, a magyar könyvkiadás legújabb termése várta az olvasókat. Látni kellett, hogy válogatnak a Forum kiadványai között a budapestiek —, akiknek eddig nem volt oly gyakran alkalmuk, hogy Forum-könyvet vegyenek a kezükbe —, hogyan keresik azt, ami érdekli őket. Nem véletlen vásárlók voltak, hanem pontosan tudták, mit akarnak.

Irodalmunk affinmálódását jelenti a Forum részvétele a könyvhéten,

s hangsúlyozni kell, hogy ez az affirmálódás nem volt protokollszerű, nem volt udvariassági gesztus (habár az udvariasságot, a kötelezőt és spontánt egyaránt, természetesen mindig érezni lehetett, s ez nem is esett rosszul). Ez az érdeklődés annak az irodalomnak, pontosabban azoknak a magyar íróknak szól, akiknek műveit a magyarországi olvasók eddig csak ritkán, rendszertelenül kaphatták kézbe. De reméljük, ezentúl mind gyakrabban és szervezetteen, rendszeresen jutnak el hozzájuk.

A mi számunkra külön tanulsága van az ünnepi könyvhéten aratott sikernek. Olyan könyvek iránt volt a legnagyobb az érdeklődés, amelyeket itt nálunk sokan lekicsinyeltek, lenéztek, megvetettek, elhallgattak, értéktelennek tartottak, kinevettek. A budapesti olvasóknak más a véleményük. Ők főként épp ezek iránt a könyvek iránt érdeklődtek, ezek a könyvek aratták a legnagyobb sikert. Nem akarok neveket és címeket említeni — megtették ezt a lapok —, de érdemes lenne ezen elgondolkozni, s körültekintőbben, tárgyilagosabban megalkotni ítéletünket írókról, művekről és irodalmi mozgalmakról.

*

A félelmetesen pontos elektronikus számológépek is tévednek, a legprecízebb, zseniálisan meg szerkesztett gépek, műszerek és csütörtököt mondhatnak váratlanul. Konunkban tehát szükségszerű a kétely. A kétely az alapja a modern gondolkodásnak. Ezt azonban nem mindenki hajlandó elismerni — azok vonják kétségbe a kétkedés jogát, akik öntelten, kizárólagosan nem az ész, hanem az erő fegyvereire támaszkodva hirdetik a maguk — természetesen nagyon is kétségbe vonható — igazságait.

A kétkedés jogáról írt szép cikket a Bombában Mića Danojlić, s azt hiszem, nagyon jól és nagyon okosan. Időről időre szükség van az ilyen írásokra, mert sokan könnyen elfelejtik a közösségi élet alapvető törvényeit, elfelejtik, hogy az értelmetlenség eszközeivel ideig-óráig ugyan megtarthatják pozícióikat, de a kétkedés, az igazság megismerésének útján az emberek végül is átlátnak majd a szitán, és a történelem tanulsága szerint mindennek eljön a vége.

Danojlić írása nemcsak figyelmeztetésnek jött jól, hanem a gondolatszabadság fontos bizonyítéka — egyben követelése is. Mert sohasem elég szabad a gondolat: a mindinkább táguló világegyetem, az újabb és újabb felismerések, az emberi éntelem gazdagodása a gondolatszabadság állandó kiterjesztését igényli. Ha megállunk ott, ahol vagyunk, annál, amit elértünk, nem jutunk sehova. A növekvő gondolatszabadság a kétkedés jogának biztosítását is jelenti. Ment: „Az a világ, amely elvesztette a kétkedés képességét, a véglegesen hatalmába iktatott hazugság világa — írja Danojlić. — A kétely kizárása a közügyekből az előfeltétele minden szervezett zsarnokságnak. Tökéletesen mindegy, hogy egy csoport, egy tanítás, egy stílus vagy egy divat zsarnokságáról van-e szó.”

Napjainkban sok minden veszélyezteti az ember biológiai egzisztenciáját — de nem kisebb a szellemi integritást veszélyeztető erők száma sem. Fel kell vennünk velük a harcot, a meghátrálás, a fegyverletétel megsemmisülést jelent. Biztosítani kell a feltételeket, hogy az ember élete és gondolata szabad legyen. „A kétely lényeges jelzője — mondja végezetül cikkében Danojlić — a szellemi egészségnek és az ember zsarnokság előtti hajlíthatatlanságának, a kétely joga pedig szabadságjog.”

Az Encyklopaedia moderna gazdag 3—4. számában — mely a folyóirat tartalmi stabilizációját és orientációs megerősödését bizonyítja — megkülönböztetett figyelmet érdemel Sveta Lukić A párt és az irodalom című cikke. Megállapításaival, kérdésfelvetésével akkor is egyet lehet érteni, ha nem fogadjuk el irodalomszemléletét, hogy ti. az irodalmat szociológiai szempontból közelíti meg. A cikk érdekessége az a történelmi áttekintés, melyet a jugoszláv irodalmak és a JKP viszonyáról ad, különös jelentőségét pedig onnan kapja, hogy az ideológiai beavatkozásokról is szól. Azakat, akik hivatlanul avatkoznak az irodalom ügyeibe, három csoportra osztja Lukić: az egyikbe azok tartoznak, akik még most is a háború előtti, ún. szociális irodalom hívei, a másikat azok alkotják, akik tíz-tizenöt évvel ezelőtt antizsdanovisták voltak, ma pedig maguk folyamodnak a zsdanovi módszerekhez; végül a harmadikba azokat sorolja, akik könnyelműen osztogatják az ideológiai jelzőket, s agresszívok, középszerűek.

Lukić véleménye szerint azoknak, akik hozzászólnak az irodalom kérdéseihez, sokkal alaposabban kell ismerniük társadalmunkat, ítéleteiket a társadalom rétegződése szerint kellene megalkotniuk, reálisabban kell nézniük a dolgokat, alaposabban elemezniük az irodalom jelenségeit.

Maga a cikkíró azt hiányolja irodalmunkban, hogy nem foglalkozik eléggé napjainkkal, nem eléggé időszerű és nem eléggé kritikus. Ma senki sem várhat utasítást a párttól vagy az államtól, mondja Lukić, a szabadságot nem kapjuk készen, s nem az abszolút szabadság az, ami az irodalom fejlődésének conditio sine qua nonja. Nem vagyunk tökéletesek, véli Lukić, nem tökéletes a társadalom, a világ, amelyben élünk, ezért van szükség a kritikára. Viszont a bírálat nálunk ellenállásba ütközik. Ezért véleménye szerint a kulturális és eszmei politikát ma a türelmességre kell építeni. Gondoskodni kell arról, hogy az ideológiai ítéletek és beavatkozások ne bántsák az alkotás gyökereit, az egyéniség és az alkotás értékét. Hisz a szocialista társadalmat semmi sem veszélyezteti frontálisan, nem kell hát háborúskodással védekeznie a belső-külső ellenségektől, viszont erőt kell találnia az igazi, komoly, becsületos érvekkel folyó belső ideológiai harchoz.

Az irodalomnak nálunk ma kétségtelenül vannak olyan problémái, melyek eszmei álláspontokból erednek. És vannak beavatkozások. Legáltalábbis beavatkozási kísérletek az irodalom és művészet ügyeibe — eszmei szempontból. Eddig különösebb károkat nem okoztak a beavatkozások, legfeljebb az alkotók körében idéztek elő bizonyos zavart, s az alkotás folyamatát lassították meg. Általában azonban sikerült kiheverni minden csapást. Lukić javaslatai, nézetei lehetnek hasznosak, de igazán csak akkor tisztázódik majd a helyzet, ha olyan irányba terelhetjük a fejlődést, amiről Mića Danojlić beszélt előbb említett írásában. Hisz a beavatkozások kérdése is a kétély jogával, az alkotói szabadsággal függ össze. A véleménynyilvánítás éppen olyan jog, mint a kételkedés, s éppoly türelmesnek kell lennünk mindkettővel szemben. A piros fényt csak akkor szabad meggyújtani, ha az irodalom szabadsága, tehát léte forog veszélyben.

Tizenkét évvel ezelőtt írt B. Szabó György Bezerédy Lújóról, s nem tudom, foglalkozott-e nálunk azóta is vele valaki. Most a zágrábi Kolo című folyóiratban Ernest Fišer írt róla, s azt hiszem, elpirulhatunk,

hogy épp mi elhanyagoltuk, pedig még ha a távoli Csáktornyan él is, visszavonultan és elfelejtve, valamennyire hozzánk is tartozik. (S itt általában felvetném a kérdést: mit tudunk mi a muravidékiekről? Az ott élő írókról, művészekről, fordítókról? Milyen kapcsolataink vannak velük?)

Maga Fišer is Bezeredy újrafelfedezéséről beszél, mert úgy látszik, máshol is elfeledkeztek a művészeiről. De most a Matica hrvatska csáktornyai tagozata Bezeredy-albumot adott ki, s ezzel a művész ismét közelebb került a közönséghez. (Ismét zárójelben: eljut-e hozzánk ez az album?) Érdekes adatként említi Fišer, hogy Csáktornyan eddig sajnálatosképpen mostohán bántak Bezeredyvel: nem volt még önálló kiállítása, műveit nem vásárolják meg, ellenben ő maga 120 alkotását odaajándékozta városának.

Talán az album és a Kolóban megjelent kis tanulmány után a mi tájunkon is újra felfigyelnek a Csáktornyan élő jeles művészre.

*

Azt hiszem, hogy az unalmas folyóiratokról lesz még sajnos alkalom írni ezen a helyen; most inkább egy érdekes folyóiratot szeretnék az olvasók figyelmébe ajánlani: a Gledištā, melyről ebben a rovatban nemegyszer volt már szó. Legújabb, június—júliusi száma lényeges dolgokkal foglalkozó írásokat közöl: dr. Aleksandar Bajt a reform utáni időszak inflációs tényezőiről, dr. Szlavko Milosavlevszki a választási rendszer és a demokrácia témájáról értekezik, dr. Ivan Lavrač cikkének címe: Az egyéni munka és a magántulajdon a szocializmusban, dr. Milan Damnjanović dr. Mihadin Životičićal vitázik, aki a folyóirat egy korábbi számában Lukács Györgyöt bírálta (erről a Figyelő is megemlékezett). De a kettős szám legfontosabb, legizgalmasabb anyaga kétségtelenül az a vita, melyet a folyóirat szervezett A filozófia a mai társadalomban címmel, s melyben többek között dr. Aleksandra Kron, dr. Mihailo Đurić, Danko Grlić, Vanja Sutlić, dr. Milan Damnjanović, dr. Predrag Vranicki, dr. Veljko Korać, dr. Rudi Supek, dr. Ljubomir Tadić, dr. Zaga Pešić-Golubović, dr. Svetozar Stojanović vett részt, tehát a mai jugoszláv filozófusok színe-java.

Ezen a helyen nem ismertethetem részletesen a vitát, nem foglalkozhatom a vita folyamán felvetődött nézetekkel, csupán azt emelhetem ki, amit lényegesnek látok az elhangzottakban.

A jugoszláviai filozófia kérdéseiről s általában a filozófia problémáiról talán nem folytattak még olyan kimerítő, újra törekvő, olyan mély, szókimondó vitát, mint az volt, melyet a Gledišta szerkesztősége szervezett. Érdekes vonása volt a vitának, hogy a résztvevők minden bevezető referátum nélkül csupán a felvetett témáról beszéltek, s nem történt meg az, ami oly gyakran jellemzi a nálunk folyó vitákat, s ami már-már a vita szó jelentését is megváltoztatta, hogy ti. nem egymással vitáznak az emberek, hanem csak kiegészítik egymás mondanivalóját, vagy a maguk külön beszámolóját olvassák fel. Saját nézeteik kifejtésén kívül a résztvevők vitába szálltak a többi felszólalóval, s rögtön elmondták véleményüket a többiek gondolatairól is. A vita közvetlen volt, a helyszínen mutattak rá a nézeteltérésekre, s igyekeztek tisztázni a kérdéseket.

A másik érdekessége a vitának, hogy teljesen új nézetek kerültek nyilvánosságra. Az eddigi szemléletet alapos revízió alá vették, elhangzottak olyan kitételek is, melyeket valószínűleg sokan eretneknek tartanak. A filozófusok helyzetéről is volt szó, s bizony maguk az érdekeltek sincsenek elragadtatva helyzetüktől.

A vita egy egész gondolatvilág újravizsgálatát jelenti, s megköveteli, hogy mindenki tüzetesen elemezze a maga nézeteit. A változó világban nem lehet megrekedni, új eszméket kell keresni, mert ezt követeli meg a gyakorlat, a világ alakulása. S a Gledišta vitájának tanulsága szerint a jugoszláv filozófusok ezt megértették, s a legjobb úton haladnak, hogy a rájuk váró munkát elvégezzék. S így lesznek méltók arra a feladatra, melyet mint filozófusoknak okvetlenül vállalniuk és teljesíteniük kell.

Figyelmet érdemel végül a Gledišta új számában dr. Aleksandar Stojanović írása a jugoszláv egyetemeken uralkodó helyzetről —, de ez már más téma.

*

Ezt a másik témát már régebben megpendítette a Gledišta, aztán a Borba egyik júniusi számában Slavoljub Đukić foglalkozott vele. Arról van szó, hogy a fiatal jugoszláv tudósnemzedékek zárt kapura találnak az egyetemeken. Aki egyszer egyetemi tanár lett, az — legalábbis nyugdíjaztatásáig — nem szívesen adja át helyét a fiataloknak, habár az egyetemeken bevezették a tanárok újraválasztásának rendszerét. Ennek következtében az egyik belgrádi fakultáson tizenegynéhány tudományos doktorátussal rendelkező tanárség dolgozik évek óta, és semmi kilátásuk sincs, hogy egyhamar katedrához jussanak. Vannak emberek — a Borba cikkírója szünke eminenciáknak nevezi őket —, akik kezükben tartják az egyetemi kádepolitikát, de merevségük, konzervativizmusuk megakadályozza az egészséges fejlődést.

A Gledišta említett cikkében dr. Aleksandar Stojanović sokkal élesebben veti fel ezt a kérdést. Megemlíti azt az esetet, amikor egy egyetemi tanár a maga asszisztensének tudományos munkáját sajátjaként tüntette fel, s ennek a tanárna nézve semmi következménye nem volt. Az egyetemeken csoportok alakultak ki, amelyek mindent a kezükben tartanak, s aki a pillanatnyilag — hogy úgy mondjam — uralkon levő csoporthoz tartozik, annak minden sikerül. Nagyon kevesen vannak az egyetemen olyanok, akik tudományos munkának szentelték magukat — a körülmények sem kedveznek az igazi kutatómunkának. Számosabb azoknak a csoportja, akik a társadalmi és politikai életbe vetették magukat, s szembehelyezkednek azokkal, akik egyetemi karrierjük célját a nevelésben és tudományos munkában látják. Az előbbieket idejük nagyobb részét az egyetemen kívüli intézményekben töltik, egyetemi munkájukat elhanyagolják, az egyetem problémái nem érdeklik őket.

Stojanović szerint egyetemeinken baj van a munkafelosztással. Ezen kell segíteni — nem generációs őrsgváltással, hanem — az állapotok megváltoztatásával.

*

Saša Vereš, a tehetséges horvát útinajzíró, publicista, akit, legalábbis számomra, a déli nap hevétől izzó szicíliai riportjai tettek emlékeztetessé, a Kolóban apoteózist írt Draško Redepről, az újvidéki egyetem bölcsészkarának tanáráról, akinek írásai igen-igen megoszló véleményeket csiloltak ki, s akiknek értékelése — ha ma még nem is időszerű talán — furcsa megállapításokra adhat alkalmat. Mert különös alakja a jugoszláv irodalomnak Draško Rede... De hát itt most nem Draško Redepről kívánok szólni, nem is Saša Verešről, hanem egy írásról, erről az apoteózisról. De nem... mégsem beszélek róla, mert ez a cikk egészen másfajta elbírálás alá esik.

Most pedig Draško Redepen a sor, hisz az ilyen bókók nem maradhatnak viszonzatlanok...

*

Csak mint jelenségre, érdekességre szeretném felhívni az olvasók figyelmét egy folyóiratra, mely magyar nyelven jelenik meg Bécsben. A címe Mierleg (Folyóiratok és könyvek szemléje), megjelenik évente négyszer — az 1967. évi a harmadik évfolyama —, a bécsi Verlag Herder adja ki, felelős szerkesztője Ladislaus (valószínűleg László) Bálint. A folyóirat — digest-jellegéből kifolyólag — más folyóiratokban megjelent cikkek kivonatát vagy ismertetését közli, de vannak kritikai írásai is, s talánunk benne inténjukat. A folyóirat katolikus szellemű, minden egyes írását ez hatja át, de így sem érdektelen, sőt alkalmas ad egy felfogás közelebbi megismerésére — akármilyen is a véleményünk erről a felfogásról, ismernünk kell, mert csak így foglalhatunk állást vele szemben. A folyóirat komolysága és színvonala bizonyítja — s ez nagyon fontos —, hogy a katolicizmus nevében és szellemében így is lehet írni. Komolyabb kutatásokkal könnyebb eljutni az igazsághoz, viszont azok, akik a katolicizmustól ma is csak golyamesét várnak, alaposan kiábrándulhatnak ideáljaikból.

*

S végül egy provinciális, mondhatnám úgy is, helyi jellegű téma, amely a véletlenek közrejátszása folytán úgyszólván világjelentőségű is.

Olvasóink bizonyára látták a tv-ben A mi világunk című adást, s azt hiszem, páratlan élményben volt részük. Bárcsak minél gyakrabban láthatnánk ehhez hasonló műsort! A humanizmus szelleme hatotta át az adást, az ember állt középpontjában, minden kép, minden szó emberszeretetet sugárzott. Nekem legalábbis ez volt a benyomásom, s ennél maradok.

A jugoszláv tv-kritika is osztatlan elismeréssel fogadta az adást. A Politika, a NIN, a Telegram kritikusai válogatottan elismerő szavakkal emlékeztek meg a műsorról, mely nemcsak témájában volt nagy, nemcsak kivitelezése volt csodálatraméltó, hanem az ember nagyságát is bizonyította.

Nem így vélekedik azonban a Novi Sad-i Dnevnik közismert kritikusa, Miodrag Kujundžić. Egészen más a véleménye. S nem is ez a baj. Legyen. Legyen, hisz lehet más a véleménye, mondja is ki persze. Ez úgy jó. Az érvekről van azonban szó.

Mert, kell-e mondanom, Kujundžić a sárga földig levágta A mi világunkat, mivel: nem volt időszerű, nem foglalkozott azokkal az égető kérdésekkel, melyek az emberek milliárdjait izgatják, s nem mutatta be a szocialista világ életét. Röviden, s most Kujundžić kifejezését vagyok kénytelen használni, az adás reakciók voltak.

Hát azt hiszem, ilyet legfeljebb Kínában mondtak erről a műsorról, ha egyáltalán tudnak róla. Ám Kujundžić is vajmi keveset tudhatott erről az adásról. Mert a célját aligha ismerte. S azt sem tudta, hogy az adást hónapok óta készítették (amikor még szó sem volt keleti háborúról), nem tudta, hogy a Szovjetunió s néhány kelet-európai ország utólag lemondott a részvételről. Ezért nem volt teljes a műsor.

És mégis időszerű volt az adás. Arról szólt, ami mindenkit érdekel, ami mindenkinek fáj, ami mindenkinek az öröme — persze embere válogatja —, de itt voltak az egyetemes problémák is, mindaz, ami

mindannyiunknak közös gondja. Viszont azt tudnia kellett volna Kujundziónak, ha már írt a műsorról, s főleg ha fenntartotta a kritika jogát, hogy voltak alapelvei az adásnak, melyekhez a realizálók tartották magukat, hogy ti. ne a napi politika eseményein keresztül mutassák be a világot — s ez volt az egyedül helyes út, különben sohasem láttuk volna A mi világunkat, ezt a csodálatos adást, amely nemcsak az embereket hozta közel egymáshoz, hanem a csillagokat is hozzánk.

Tomán László